

Clio igézetében és Osszián árnyékában

Patrick J. Geary – Gábor Klaniczay (eds): Manufacturing Middle Ages: Entangled History of Medievalism in Nineteenth-Century Europe.

(National Cultivation of Culture 6.) Brill, Leiden, 2013. 436 oldal.

János M. Bak – Patrick J. Geary – Gábor Klaniczay (eds): Manufacturing a Past for the Present: Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe.

(National Cultivation of Culture 7.) Brill, Leiden, 2014. 325 oldal.

„Historiográfia [...] e fogalom sokak szemében [...] jegyzéke könyveknek, melyeket évtizedek, évszázadok óta senki sem olvas, ismereteknek, melyeket réges-rég fölöslegessé tett újabb és újabb ismeretek sora. Ez is a historiográfia, de ennél jóval több és lényegében egészen más. Korok és társadalmak történelmi tudatvilágának szövevényeiben az eligazító. [...] Közös disciplinája a történettudománynak és a tudománytörténetnek, egyre nélkülözhetetlenebb, mint a légi felvételek, vagy a nagy távolságokat, bonyolult viszonyokat jelző érzékeny műszerek.”¹

R. Várkonyi Ágnes csaknem ötven évvel ezelőtti szép sorait ma is érdemes felidézni. Történettudományunkban ugyanis még manapság is tartja magát az a nézet, miszerint a historiográfia – vagy tágabb értelemben, egyes korok műtszemléletének vizsgálata – egyfajta melléktevékenység vagy (rosszabb esetben) a szakmai köldöknézegetés netovábbja. Az ellenszenv annyiban érthető, hogy az abszolút objektivitás „nemes álmában” feltétlenül hívó kutató tetszését aligha válthatja ki egy olyan diszciplína, amelynek alapvetése, hogy a történész is csak saját korának terméke, és munkássága ennek megfelelően az adott politikai környezet és kultúra más területeivel, aspektusaival összefüggésben vizsgálható. A historiográfiának ez a fajta felfogása voltaképpen kultúrtörténetként műveli a történelmi tudományok históriáját. Különösen indokolt e szempont beemelése a 19. század kutatása során, amikor a történelmi gondolkodás nehezen túlbecsülhető dominanciára tett szert a közgazdaságtantól kezdve a filozófián át a jogtudományig.

Talán nem felesleges két példával érzékeltetni, milyen leleményesen tudja nézegetni a köldökét a nemzetközi szakirodalom. Christopher L. Hill monográfiájában² az összehasonlítást „klasszikus” értelemben fogta fel, és egymástól izolált objektumokat vizsgálva kereste a történelem nemzeti szemléletének azon

¹ R. Várkonyi Ágnes 1969: Historiográfiai törekvések Magyarországon a 19. században. *Századok* (103.) 5–6. 939–989; az idézet helye: 942.

² Hill, Christopher L. 2008: *National History and the World of Nations*. Durham–New York.

vonásait, amelyek közösnek tekinthetők, és azokat, amelyek „nemzetekként” különbözhetnek. Hill Japánt, Franciaországot és az Egyesült Államokat vizsgálta a 19. század utolsó harmadában, amikor mindhárom ország egy-egy meghatározó politikai válságon (a Meidzsi-restauráción, a Harmadik Köztársaság megalakulásán, illetve a polgárháborún) esett át. Hill meglátása szerint a nemzeti történetek célja a partikuláris és az univerzális közötti közvetítés volt egy olyan korszakban, amelyre a nemzetközi integrálódás volt a jellemző. A folyamatot reprezentálhatóvá, így érthetővé tevő nemzeti történetek a világ változó felosztását logikusnak és elkerülhetetlennek mutatták be.

Míg Hill a három kontinensen a szűk értelemben vett tudományos történetírás mellett a prózai fikciót, valamint a történetfilozófiát is vizsgálta, addig a *Writing the Nation* sorozat szerzői elsősorban a történettudományra koncentráltak, európai keretek között.³ A *European Science Foundation* által finanszírozott ötéves (2003–2008) kutatási projekt vállalása szerint az európai nemzeti történeteket vizsgálta a 19–20. században. A kutatók transznacionális és komparatív kutatások által kívánták feltérképezni a nemzeti történelmek struktúráját. Az összehasonlítás fő szempontjait az intézményrendszer, a társadalmi szereplők, a narratív hierarchiák, valamint a történetírások között felmerülő különböző konfliktusok alkották. Valamennyi kötet egy elméleti bevezetővel kezdődött, amelynek főbb eredményeit a szerzők többsége alkalmazta a maga témájára. A tanulmányok a legtöbb esetben többszerzősek és komparatívak, az egyes, konfliktusos nemzeti történetek összevetésével pedig többször túllépik a hagyományos komparatív módszert és a tárgyaik közötti interakciókat is vizsgálják.⁴ A sorozat főszerkesztői (Stefan Berger, Christoph Conrad és Guy P. Murchal) által kijelölt cél a nemzeti történetek sokféleségének a megértése volt, emellett pedig annak a szándéknak is hangot adtak, miszerint párbeszédet kezdeményezve kívánják elősegíteni az európai nemzetek közötti megértést, hozzájárulva ezzel a vasfüggöny által a történeti gondolkodásban is felállított falak lebontásához. Noha a célkitűzés ideológiai jellegűnek tekinthető, nem teszi ilyen értelemben terheltté a magas tudományos színvonalat képviselő tanulmányokat.

A középkor reprezentációi kiemelt figyelemben részesülnek a sorozatban, a főszerkesztők külön kötetet szenteltek a problematikájának.⁵ Ezen nincs is mit csodálkozni, hiszen a napóleoni Franciaország univerzalizmusával, valamint a multietnikus birodalmakkal szemben alternatív identitást kereső „népek” ebben a homályosan körülírt, nagyjából az 5–15. század közötti időszakra

³ Berger, Stefan – Conrad, Christoph – Murchal Guy P. (eds) 2008–2011: *Writing the Nation Series*. New York.

⁴ Például: Heiss, Gernot – Klimó, Árpád von – Kolář, Pavel – Kováč, Dušan 2010: Habsburg's Difficult Legacy. Comparing and Relating Austrian, Czech, Magyar and Slovak National Historical Master Narratives. In: Berger, Stefan – Lorenz, Chris (eds): *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. New York, 367–405.

⁵ Marchal, Guy P. – Evans, R. J. W. (eds) 2011: *The Uses of the Middle Ages in Modern European States*. New York.

elképzelt korszakban vélték felfedezni nemzeti történetük kezdeteit és legfontosabb, a jelenben legitimációs alapként szolgáló szakaszait.

A jelen írásban recenziált, Patrick J. Geary, Klaniczay Gábor és Bak M. János szerkesztésében megjelent két angol nyelvű könyv szintén a középkor kutatástörténetét állítja a középpontba. A kötetek az 1992-ben létrehozott és 2011-ben megszűnt Collegium Budapest utolsó „emlékművei”. Az intézmény fennállása során széles körű nemzetközi kutatói hálózatot épített ki; ebbe ágyazódott bele az a kutatási projekt, amely azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy jelenkori politikai célok szolgálatára miként hamisítottak vagy találtak ki az európai humán tudományok antik, illetve középkori hagyományokat.

A kutatás eredményeit két könyvben tették közzé. Jelen recenzióban természetesen e két vastkos kötet tanulmányainak csupán egy részét lehet alaposabban bemutatni. Mindkét kötetre igaz, hogy a művészet- és irodalomtörténet, a középkorkutatás nagy öregeit és fiatal tehetségeit egyaránt felvonultató szerzőgárda mind a tudományos diszciplínák, mind a nemzeti kánonok között kapcsolatot teremt.

Az első kötet esszéi az identitáskeresés fontos aspektusait mutatják be. A *Medievalism in nineteenth-century historiography* című fejezet a mesternarratívák megalkotását vizsgálja. A *Medievalism in nineteenth-century architecture* elnevezésű egység a középkor szerepét tárgyalja a 19. századi építészeti képzeletben. A harmadik rész (*Medievalism in nineteenth-century philology*) írásai azt mutatják be, hogy a különböző középkori szövegek miként integrálódtak a nemzeti kánonokba. Végül a negyedik egység (*Medievalism and its alternatives in national discourses*) egymással rivalizáló nemzeti múltkonceptiókat elemez. A szerkesztők ezen összetett jelenségek megragadására a Michael Werner (és a kötetben egyébként meg sem említett Bénédicte Zimmermann) által kidolgozott *histoire croisée* elnevezésű módszert gondolták adekvátnak, amit a munka fő vezérfonalának tettek meg. Ez azonban nem valósult meg teljesen: a tanulmányok nem mind komparatívák, és a választott témák sem mindig mutatnak olyan szigorú egyezést, hogy a különböző esettanulmányok alapján az olvasó képes lenne bizonyos szinten maga elvégezni az olvasottak összevetését. Ennek ellenére vitán felül olyan kötettel állunk szemben, amely megkerülhetetlen lesz a téma kutatói számára.

A könyv nyitótanulmánya, Walter Pohl írása egyben a leghosszabb és talán a legambiciózusabb munka a kötetben. Pohl az Osztrák–Magyar Monarchia népeinek eredetmítoszeit és történeti narratíváit hasonlítja össze. Egyrészt a Monarchia azon népeit, amelyeknek a létező politikai rendszer megváltoztatása volt a céljuk, és ennek érdekében idézték fel a középkor azon szakaszait, amelyekben – legalábbis a történeti emlékezetük szerint – nemzetük önálló állammal rendelkezett. Másrészt azokat a birodalmi narratívákat tárgyalja, amelyek célja éppen e partikuláris nemzeti történetek felülírása vagy valamiféle egyesítése, kibékítése volt a birodalmi eszme védelmének érdekében. Pohl két alapvető stratégiát azonosít a különböző történeti érvekben: egyrészt az „első

foglalás” közismert és már többek által elemzett elvét,⁶ másrészt rámutat arra az évrre is, miszerint jöllehet az adott nép nem elsőként foglalta el a kérdéses területet, de „jobbá tette” azt – ez a tény pedig legitimálja uralkodó pozícióját. Utóbbi főként a német nyelvű történetíróknál jelenik meg. Pohl tanulmánya igen nagy és nem mellesleg többnyelvű (köztük magyar) forrásbázison alapszik. Nem lenne célravezető felróni a szerzőnek néhány figyelmen kívül hagyott, de említésre méltó történeti munkát; érdemes azonban pár konceptuálisabb jellegű kritikai észrevételt tenni az írással kapcsolatban. Pohl a magyar történeti narratívákat az első foglalással érvelők csoportjába sorolja, elsősorban a hun rokonság mítoszára hivatkozva. Mindazonáltal a dualizmus korában a magyar történeti összefoglalókban a professzionális történetírás képviselői már elvetették ezt a teóriát, Marczali Henrik a középiskolai történelemoktatásról szóló korai cikkében egyenesen károsnak minősítette a mítoszok integrálását a tananyagba.⁷ Ezzel szemben a magyar történettudomány is inkább egyfajta civilizátori misszióval érvelt a magyar államalapítás és szupremácia jogossága mellett, olyan fontos reprezentatív művekben, mint például a milleniumi történeti szintézis.⁸

Ennél azonban fontosabb megjegyezni, hogy Pohl szinte említés nélkül hagyja azt az éles paradigmaváltást, amely éppen a Monarchia fennállása alatt következett be a történettudomány professzionalizációjának hatására. Ez több helyen megkérdőjelezte nemcsak a mítoszokat, de a történelem „nemzeti tudományként” való instrumentalizálását is. Leglátványosabb példa erre a cseh eset. A professzionális történettudományt képviselő Jaroslav Goll és iskolája egyszerre állt vitában emiatt František Palacký követőivel, valamint a Tomáš Garrigue Masaryk körül csoportosuló filozófusokkal és történészekkel. Egy Palacký születésének századik évfordulójára készült szövegében Goll úgy látta, a cseh nemzetnek egyszerűen már nincs szüksége sem mitikus őstörténetre, sem a huszita korszak idealizálására.⁹ Mindazonáltal a Goll-iskola védelmébe is vette Palacký koncepcióját, ha azt „kívülről”, mondjuk a csehországi német történész, Adolf Bachmann felől érte támadás. Az összetett szituáció vázolására természetesen Walter Pohlnek nem volt lehetősége már amúgy is igen hosszúra sikerült tanulmányában, arra azonban érdemes lett volna utalnia, hogy a 19. század végi

⁶ Például: Geary, Patrick J. 2014: *A nemzetek mítosza. Európa népeinek születése a középkorban*. Budapest.

⁷ „[E]gész szándékunk, mely oda irányul, hogy a magyar nemzetnek valódi történetét adjuk, minden mondai cicomázás nélkül, – nagyon könnyen tűntethető fel nemzetietlen, hazafiatlan színben. Pedig [...] a történeti oktatás első rangú fontosságánál fogva a hazafias és általában az erkölcsi ideák felkeltésére és ápolására nézve, szigorúan kell őrizkednünk mindentől, mi a legszentebb érzelmeket túlhajtás által megmételeyezhetné” (Marczali Henrik 1876: Adalékok a magyar történettudomány újjalakításához. *Magyar Tanügy* [6.] 345–350).

⁸ „Ez a nép, a magyar megoldja az ezredéves geographiai és történeti problémát. Önálló birodalmat alapít, melynek itt a központja és ereje, és immár egy ezredév viszontagságai közt az örökös válságok e földjén nyugalmat állapít meg a népek torlódó hullámszámban és fejleszti a műveltségét” (Marczali Henrik 1895: *A vezérek kora és a királyság megalapítása*. In: Szilágyi Sándor [szerk.] *A magyar nemzet története I.* Budapest, 4).

⁹ Goll, Jaroslav 1898: Palackého programm práce historické. *Česky Časopis Historický* (4.) 1–10.

közép-európai történettudományok szerveződése jóval összetettebb, mint hogy azt kizárólag az eredetmítoszok szerint lehessen csoportosítani.

Ian N. Wood a barbár inváziók történetének német és francia felhasználásait mutatja be a 19. és 20. században. Tanulmánya elején érdekes adalékokkal szolgál Henri Pirenne és Karl Lamprecht kapcsolatáról, a német történész I. világháborús szerepvállalásáról, valamint Pirenne 1920-as évekbeli felszólalásairól, amelyek tudomány és politika szétválasztását sürgették. Maciej Janowski a nagy lengyel történétíró, Joachim Lelewel történelemképét elemzi, amely leginkább Jules Michelet elképzeléseivel rokonítható. Sverre Bagge a norvég és a dán nemzetépítő diskurzus által közvetített középkorképeket hasonlítja össze. Míg a dán történeti narratívákban – az ország egykori nagyhatalmi pozícióját kiemelő – nagy hangsúlyt kaptak az egyetemes történeti összefüggések, addig a norvég történettudomány számára, német példára, a pontos forráskritikával létrehozott egyedülálló nemzeti történelem bírt kiemelt fontossággal.

E két ország történelemképe a következő, építészettörténeti blokkban is jelentős szerepet kap. Anders Andrén kiváló tanulmányban mutatja be, hogy a különböző skandináv országok a 19. századi, radikális fordulatokkal teli politikatörténeti fejlemények eredményeként milyen irányban próbálták újraalkotni nemzeti identitásukat. Carmen Popescu a román történelemkép építészeti megjelenítését elemzi. A magyar olvasó a román történelemkép hallatán hajlamos a dákoromán kontinuitásra és az ezt övező vitákra asszociálni, holott ez csak az erdélyi románság számára jelentett kulcsfontosságú történeti mítoszt (egyébként könnyen belátható politikai okokból). A fiatal román állam értelmiségének fontosabb volt ennél a középkor, amelyben nemcsak államuk előképét vélték felfedezni, de az Oszmán Birodalom elleni harcuk jelképét is. Popescu szemléletesen mutatja be, milyen különböző stratégiákkal élt a román építészlet saját országában és a világhiállításokon: míg Párizsban elsősorban a „román géniusz” kívánták megmutatni, otthon egyeduralkodó volt a nyugati trendek követése. Ahmet Ersoy a középkor fogalmának kialakulását vizsgálja az Oszmán Birodalomban. Bár maga a fogalom megjelenése nyugati, pontosabban francia munkákhoz köthető, Ersoy explicit módon elveti azt az általa hagyományos orientalista elképzelésnek hívott gondolatot, amely a nem nyugati világ különböző nehézségeit mindig valamilyen nyugati fejlemény hiányával magyarázza és a nyugati vívmányok egyoldalú, passzív átvételéről beszél. Ehelyett Homi K. Bhabha reciprocitást hangsúlyozó, az egyes normák és gyakorlatok helyi dialektusokra való lefordítását kiemelő elméletének segítségével vázolja az oszmán középkor megkonstruálásának folyamatát. David M. Wilson nacionalizmus, vallási ideológia és romanticizmus keveredését mutatja be a 19. század eleji észak-nyugat-európai építészetben. Marosi Ernő tanulmánya arra mutat rá, hogy a középkori műemlékek azonosítása, megőrzése és restaurálása miként ágyazódott be a nemzeti múlt megkonstruálásának folyamatába. A blokk utolsó tanulmányában Michael Werner azt vizsgálja, hogy a történeti gondolkodás 20. század eleji válsága, majd az emberi civilizációról alkotott kép átalakulása az I. világháború után miként

hatott az építészetre. A rövid filológiai blokkban Joep Leerssen a középkori fabulák nemzeti kisajátításáért folytatott német, francia, holland és flamand törekvéseket mutatja be. R. Howard Bloch a 19. századi francia filológia gondolkodásmódját elemzi, míg a második kötetben is kiváló tanulmánnyal szereplő Pavlína Rychterová a cseh filológia és egyben a nemzeti ébredés három nagy alakjának életpályáját veti össze.

A kötet utolsó egysége azt vizsgálja, miként integrálódtak a tudományos eredmények a különböző nemzeti kánonokba, illetve miként kerültek konfliktusba a különböző történelemfelfogások. Florin Curta és Langó Péter a bolgár, illetve a magyar régészet történetével foglalkozik. Langó a korai Kárpát-medencei régészet nacionalista konfliktusait foglalja össze. Tommaso di Carpegna Falconieri azt mutatja be, hogy míg Itáliában nemzeti szinten a pápaságot és szét-daraboltságot jelképező középkorral szemben a római kori örökség dominált, a regionális önreprezentációnak szerves része volt a középkor. Stefan Detchev kiváló tanulmányt írt a bulgáriai eredetdiskurzusok fejlődéséről. Mindazonáltal ez a téma remek alkalom lett volna az *histoire croisée* valódi alkalmazására is, Detchev ugyanis azt a folyamatot mutatja be, ahogyan a szociáldarwinizmus felől érkező faji retorika fokozatosan behatolt a bolgárok eredetéről szóló diskurzusba, és a 20. század elejére meghatározta a más népekről való politikai beszédmódot is. Az eszmeáramlat térnyerése Magyarországon szintén hasonló ívet írt le, eklátáns képviselője pedig Baloghy Ernő volt, aki Gustav Friedrich Klemm hatására aktív és passzív népek szerint osztályozta az ország lakosságát – természetesen olyan módon, hogy ezzel a magyar szupremácia nemcsak legitim, de szükséges voltát is bizonyítsa.¹⁰ Baloghyról és a magyar szupremácia más gondolkodóiról Marius Turda írt kiváló angol nyelvű monográfiát,¹¹ amelynek eredményeit felhasználva Detchev tovább gazdagíthatta volna tanulmányát.

A második kötet az antik és középkori hagyományok kitalálásával, a különböző források jobbára a nemzetépítés érdekében történő meghamisításával foglalkozik. A könyv három tematikus részre oszlik. Az első rész, amelynek címe *Searching for the Voice of the Nation* (A nemzeti hang keresése), olyan „őstörténeti” dokumentumok, művészeti emlékek meghamisításával foglalkozik, amelyeknek egyes nemzetek kiemelt helyet szántak a történeti emlékezetben. Ezzel szorosan összefügg a második rész, *Inventing a Past* (Múltteremtés) címmel, amelyben főként olyan hamisítások kerülnek elemzésre, amelyeknek konkrét politikai jelentőségük mellett identitásformáló szándékuk is volt. Végül a harmadik rész, *Ancient Objects: Fakes and Phantasies* (Ősi tárgyak: hamisítványok és fantáziák) különböző hamisított műtárgyakat elemez. Középkorin a szerzők ezúttal is olyan szövegeket és tárgyakat értenek, amelyekről a 19. században a kortársak feltételezték, hogy a Római Birodalom bukása és a modernitás kezdete közötti korszakban keletkeztek. Hasonlóképpen a „hamis” és a „hiteles”

¹⁰ Baloghy Ernő 1908: *A magyar kultúra és a nemzetiségek*. Budapest.

¹¹ Turda, Marius 2004: *The Idea of National Superiority in Central Europe 1880–1918*. Lampeter.

fogalmi sem mindennapi értelmükben szerepelnek, hiszen ezek maguk is történelmileg változnak. Erre több szerző meggyőzően mutat rá, egyúttal elhelyezve esettanulmányának tárgyát a korszak eszmetörténeti kontextusában.

Valójában a kötetben bemutatott és elemzett esetek közül kevés olyan akad, amelyben egy középkorinak minősített szöveg egy az egyben kitaláció lett volna. Ezek közé tartozik a szövegahamisítások egyik leghíresebb példája, a Václav Hanka-féle grünebergi és königinhofi kéziratok, amelyekre nem kisebb jelentőségű történész, mint František Palacký alapozta az óslávok karakteréről szóló passzusait nagy hatású összefoglalójában.¹² Pavlína Rychterová remekül foglalta össze a hamis kéziratok történetét. A Jozef Dobrovský által megalapozott szlavisztikai tanulmányok nemcsak az ósláv szövegek megértését, hanem hatásos imitálását is lehetővé tették. Václav Hanka valójában ennek az oktatási rendszernek az egyik legkiválóbb terméke volt. A kéziratokból sokan profitáltak, ugyanakkor a kötetben tárgyalt további esetekhez hasonlóan itt sem az anyagi haszon volt az elsődleges motiváció: a hamisított szövegek bizonyították egy ősi, közös sláv irodalom és kultúra létezését, amit hatásos érvként lehetett használni a sláv sorsközösség mellett. Továbbá a cseh arisztokrácia számára a kéziratok a cseh államiság régiségét bizonyították, ami történeti legitimitációt biztosított a Habsburg-udvarral szembeni követeléseknek. Rychterová meglátása szerint paradox módon a kéziratok megítélésében bekövetkező változást a hitelességük mellett haláláig kitartó Palacký kezdeményezte összefoglaló munkájának újabb részével, amelyben a liberalizmus híveként a feudális minden nyomát elavultnak találta – ezzel viszont a cseh nemzeti önreprezentáció elvált a kéziratok által jelképezett cseh őstörténettől. Leleplezésük ugyanakkor még váratott magára, Hanka további kisebb hamisítványai ugyanis bizonyították a két főmű hitelességét. A kéziratok mítoszát végül a későbbi államelnök, Masaryk vezetésével döntötték le. Dávidházi Péter ezt követő tanulmánya a Hanka-féle kéziratok magyarországi recepciójába nyújt betekintést Toldy Ferenc esetén keresztül.

Pertti Anttonen a folklór tudománytörténetével foglalkozó finn kutató a *Kalevala* hitelessége körül kialakult viták történetét tekinti át, rámutatva a valódi és a hamis fogalmainak összetett problematikájára. Az Elias Lönnrot által összegyűjtött és kiadott finn verseskönyv körül már a megjelenésének évében komoly viták alakultak ki annak kapcsán, hogy mennyire hűséges a munka a forrásaihoz, valóban van-e népi eredete, és ha igen, hiteles reprezentánsa-e annak. A század végére a tudományos közösség egyértelműen elvetette a *Kalevala*

¹² Palacký, Franz 1864: *Geschichte von Böhmen. Erster Band*. Prag. Valójában a kéziratok csak megerősítették Palacký egy már régebbi (elbeszélő forrásokra alapozott) képét a slávokról. Az átvételről: Kořalka, Jiří 2007: *František Palacký (1798–1876). Der Historiker der Tschechen im österreichischen Vielvölkerstaat*. Wien, 172–174. A nép karakterének meghatározása pedig kulcsfontosságú volt ahhoz, hogy a csehek németekkel való viszonyát definiálhassa a történész, amit Hugh LeCain Agnew elemzett részleteiben (Agnew, Hugh LeCaine 2003: *Czechs, Germans, Bohemians? Images of Self and Other in Bohemia to 1848*. In: Wingfield, Nancy [ed.]: *Creating the Other. Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*. New York–Oxford, 56–81).

hitelességét. A legkeményebb kritikát Alan Dundes fogalmazta meg, aki a hobszawmi *kitalált hagyományok* koncepciója által inspirálva a *Kalevalát* a *fakelore* tipikus példájának látta, ami szerinte a finnek kisebbségi komplexusát bizonyítja. Ebből a marginális helyzetből az eposzt Lauri Honko emelte ki, rámutatva, hogy a *Kalevala* egy olyan hagyományos irodalmi gyakorlatot követ, amelyben előadói nem fix szöveget énekeltek emlékezetből, hanem előadás közben komponálták meg az egyes részeket egy interiorizált alapparratívából kiindulva. Honko meglátása egybecseng Elias Lönnrot önképével, aki Dundes magyarázatával ellentétben sohasem állította, hogy egy ősi, autentikus eposzt rekonstruált volna, hanem Robert Tengström hegelianus nézete által inspirálva úgy látta, hogy a nemzeti eposz egyszerre a *Volksgeist* és az individuális művész alkotása. Mindennek tükrében világossá válik, hogy a *Kalevala* körüli viták nem magáról a munkáról, hanem a „hamis” és az „autentikus” fogalmairól szólnak: a valódiság romantikus felfogása áll szemben az intézményesült pozitívista tudomány világképével.

A tanulmánykötetben öt írás is foglalkozik a magyar történelemmel, amely ezáltal erősen felülreprezentált, holott – noha a történelem átpolitizálása itt is bevett gyakorlat volt – a magyar történettudomány nem „büszkélkedhet” olyan jelentőségű hamisítványokkal, mint a Hanka-féle kéziratok. Bak M. János erre a hiányra kérdez rá tanulmányában. Meglátása szerint a válasz Anonymus *Gestájának* felfedezésében és elterjedésében keresendő. A névtelen jegyző munkájában ugyanis benne volt mindaz, amit egy romantikus nacionalizmus álmodhat a saját múltjáról: jelentős, harcos néptől való származás, dicsőséges történelmi győzelmek. Árpád megválasztásának leírása pedig rendkívül hízelelgetett a Habsburg-házzal szemben történelmi jogokra vágyó nemességnek. Anonymus széles körben való elterjedését természetesen az irodalmi adaptációk tették lehetővé. Bak ebből kétségkívül a legfontosabbat, Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című költeményét érinti a tanulmánya végén. Szörényi László szintén az irodalom és a történelmi mitológia kapcsolatát vizsgálja egy, a szerző szavaival élve „régimódi filológiai kutatás” keretein belül.

Berend Nóra a kun törvényeket, Láng Benedek Literáti Nemes Sámuel könyvhamisításait elemezve a történelmi dokumentumok konstruálásának két magyarországi példáját mutatja be. Természetesen jelentőségükben egyik sem hasonlítható Hanka munkáihoz, a szerzők mindazonáltal meggyőzően érvelnek amellett, hogy keletkezésekor valamennyi hamisítás komoly téttel bírt. Literáti Nemes legjobban sikerült munkája, egy a *Halotti beszédnél* is régebbi magyar nyelvemlék hitelességében még ma is több önjelölt történész hisz.

A kötet harmadik blokkjában Szilágyi János György gondolatai a hamisítások társadalmi és történelmi jelentőségéről a kötet elméleti alapjául is szolgálhattak volna. Szilágyi rámutat arra, hogy a hamisító mindig a saját kora kánonja és ízlése szerint látja és ábrázolja azt, amit hamisít, függetlenül attól, mi célból végzi a hamisítást, vagy egyetért-e a kortárs ízléssel. Így a hamis leleplezése arra is rámutat, miként változott a hozzáállás az eredeti munkákhoz. Ezeknek az eseteknek a története ezért nem merülhet ki a hamisítás pusztá leleplezésének

feltárásában, hanem annak az intellektuális környezetnek a rekonstrukciójára is törekednie kell, amelyben a hamis műalkotás megszületett.

Össességében elmondható, hogy a tanulmánykötetek hasznos, ha nem is alapvető kézikönyveivé válhatnak a középkor, a művészet- és a tudománytörténet, a nemzeti mozgalmak, valamint az örökség kutatóinak egyaránt. A két könyv talán legnagyobb erénye véleményem szerint abban áll, hogy valóban sikerült Európa különböző régióiból rendkívül színvonalas szerzőgárdát toborozniuk, eredményeik pedig ösztönözni fogják a tudományos közösségek párbeszédét. Ennek révén a kötetek méltó emléket állítanak a Collegium Budapestnek.

Tarafás Imre